

В'ячеслав Брюховецький

**Шанс, який не маємо права
не використати**

Людське життя закоротке для того, щоб на власні очі спостерігати повний цикл розвитку певного суспільного, а тим більше біологічного, явища — від його зародження до результативного завершення. Все це зумовлюється складними взаємозв'язками еволюції біосфери й історії людства, тривалими й неодноспрямованими. Щоб не вдаватися до розлогих екскурсів у теорію етногенезу та антропогенної практики, пошлюся на обґрунтований висновок відомого вченого Михайла Брайчевського, якого він дійшов, аналізуючи перетворення біосфери в ноосферу, у своїй праці «Структуралізм історичного процесу»:

«Розвиток людства так чи інакше пов'язаний з популяційними механізмами. А з теорії еволюції ми знаємо, що популяційні ознаки, не зафіксовані в генотипі, зникають протягом трьох поколінь. Вважаючи, що на повну зміну трьох людських поколінь припадає в середньому сто років, отримуємо характерний масштаб часу з одиницею в сторіччя.

Із цим часовим масштабом пов'язаний один з темпоральних рівнів в організації біосфери як динамічної системи, що еволюціонує до ноосфери. Комплекс процесів, які відповідають цьому темпоральному рівню, ми і називаємо одним терміном: історичний процес».

Професор Брайчевський тут проникливо зафіксував важкопояснюваний з погляду повсякденних уявлень феномен безперестанного відновлення національного духу в історії українського народу — попри багатостолітні агресивні потуги наших географічних сусідів нейтралізувати цей дух і завершити процес

асиміляції, не лише мовної, а й етногенетичної. Якщо придивитися уважно, то можна помітити, що приблизно кожні сто років відбувається сплеск етногенетичної активності українців на шляху ствердження нації в різних істотних видозмінах цієї категорії.

Пошлюся на загальновідомі приклади з ближчої історії, щоб проілюструвати наведену вище тезу вченого (хоча можна сягати і в глибші часи). Початок XVII століття — діяльність Петра Могили з модернізації церковного життя й упровадження європейського характеру освіти в Україні, XVIII століття — акція Івана Мазепи, XIX — унікальний феномен Тараса Шевченка як утверджувача незнищенності українського духу, XX — визвольна війна за незалежність України 1917–1922 рр., кінець XX — початок XXI століття — завоювання незалежності й утвердження її. Я не випадково вжив саме словосполучу «завоювання незалежності», аби не склалося враження, ніби нехарактерні для нашого генотипу популяційні ознаки, які постійно приносилися чужорідними завойовниками, зникали за три покоління самі собою і українці мало не з ласки московитів та їхніх наступників *homo sovieticus* одержали в подарунок соборність і незалежність, не поворухнувши для цього й пальцем. А подібного роду твердження доводиться зустрічати в сьогочасних публікаціях, і то не лише заангажованих журналістів, а й відповідного штибу «істориків» та політичних жонглерів.

Звісно, означені тут часові періоди мали істотне реальне наповнення, їх насправді треба трактувати не як факт, а як постійний процес. Власне кажучи, я назвав кульмінаційні моменти, кожен з яких «готувався» протягом не менше як століття.

Нашому поколінню пощастило перебувати у вирішальному, можливо, найнасиченішому, найдинамічнішому темпоральному періоді сучасної української історії. І ми можемо простежити, як регенерувалася етногенетична структура суспільства, які зміни відбувалися і як вони позначалися на суспільній свідомості й психології і, більше того, як вони формували їх. Змагання за українську ідентичність не перервалися фактом припинення збройної боротьби Української повстанської армії в 50-х роках ХХ століття. Уже в наступне десятиліття в підрадянському житті поволі розгортається дисидентський рух, поступово набираючи сили і стаючи якщо і не масштабно масовим, то таким, що привертав увагу, викликав зацікавлення багатьох потенційних симпатиків.

Певна річ, дисиденти викликали жорстку реакцію влади, особливо в Україні, й у тюрмах, таборах і на поселеннях найбільше виявилось саме українців. Проте СРСР, колос на глиняних ногах, уже захитався і ось-ось мав упасти. Наприкінці 80-х років спершу в Прибалтиці, а скоро і на Закавказзі почали творитися своєрідні політичні об'єднання за прикладом польської «Солідарності». А Україна ніби вичікувала, хоча насправді виникали невеликі групи, клуби, як їх називали — «неформали». Однак вони, роз'єднані, розпорошені, не становили особливої загрози навіть для прогнилого режиму. Для цього необхідна була цільна численна структура, кістяк якої становили б звичайні громадяни, а не виключно дисиденти. І така структура народилася за ініціативи Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР і Спілки письменників України — Народний рух України попервах з додатком «за перебудову». Це була неформаль-

на потужна організація, з якою важко було впоратися закостенілим структурам КПУ. А оскільки Рух принципово дотримувався принципів відкритості, легальності своєї діяльності, то в умовах проголошеної М. Горбачовим політики гласності каральні органи системи (КДБ, ВМС) аж розгубилися, бо звикли діяти лише силовими методами. Мені доводилося брати участь у багатьох мітингах, дискусіях, бесідах — за рік їх було майже дві сотні... Аудиторія — від кількох тисяч до п'яти осіб... І я переконався, що вибрана Рухом тактика прозорості діяльності виявилася оптимальною. Ми бачили, як народжується політична нація, як люди, здавалося б, абсолютно далекі від активної громадської діяльності, включаються в неї. Пригадую п'ятигодинну зустріч (у післяробочий час!) у Національній обсерваторії, куди мене запросили активісти невеличкої рухівської структури. Повен зал людей. На противагу мені виставлено представників ЦК КПУ, міськкому і райкому. Дискусія проходила дуже гостро. Руху закидали всі смертні гріхи, проте парировати нападки було неважко, бо базувалися звинувачення на фактично мертвих ідеологічних догмах. Закінчилася ця зустріч виступом літнього вченого. Коли оголосили його ім'я, за реакцією залу відчулося, що це дуже шанована тут людина. Він говорив по-російськи, почав з того, що він росіянин, багато років уже працює в Україні, йому зрозумілі проблеми українців, але він ніколи не збирався вступати в якісь організації. Прийшов на зустріч просто з інтересу послухати дискусію, і вона виявилася справді цікавою. «Особливо я вдячний, — закінчив промовець, — товаришам з поважних партійних органів, які завітали на наші збори. Вони просто змінили моє бачення своєї перспективи. Їхні виступи виявилися найкращою

агітацією. І я оголошую, що я не можу залишатися осторонь. Тому вступаю до Руху».

На іншій не менш гострій зустрічі — з робітниками заводу «Арсенал» — ми були втрьох: Іван Драч, доктор фізико-математичних наук Леонід Шульман і я. Робітники з папірця зачитували звинувачення Рухові в українському зоологічному (так і звучало!) націоналізмі. «А в это время мы, простые русские, украинцы, белоруссы, болгары, гагаузы, строим новое общество, светлое общество», — промовець у цьому пасажі ледь не по складах прочитав і зробив особливий наголос на, очевидно, незрозумілому для нього слові «гагаузы» і на хвилю аж спинився перевести дух. І тут піднімається розгублений Шульман і звертається до залу: «А как же я, еврей, Леонид Маркович Шульман? Тоже украинский зоологический националист?» Зал вибунув реготом і оплесками...

Ще одна реакція залу запам'яталася. Для протирухівської «проробки» в так званому Жовтневому палаці скликали збори секретарів усіх партійних організацій Києва. Оскільки секретар спілчанської партійної організації вже засудив створення Руху (його інвективу передрукували всі газети в Україні), то в кожному виступі йшлося про ганебну позицію парторганізації Інституту літератури. Я написав записку, спеціально на рожевому папірці, з проханням дати мені виступити. Головуючий на зборах прочитав її, порадився з кількома членами президії і відклав мою записку вбік. Через якийсь час я повторив спробу дістати слово. Реакція та сама. Нарешті на збори прибув Леонід Кравчук, якому власне Щербицький і доручив боротися з Рухом. Йому показали мої записки, і він кивнув головою. Дають мені слово. Розповідаю, чому потрібен

Рух, які мають бути його функції та ін. У залі чути як муха дзижчить... Я закінчив і в суцільній тиші починаю спускатися з президіального підвищення. І раптом уже на середині сходинок ледь не падаю: зал вибухає шквалом оплесків... Нічого не розуміючи, сідаю на своє місце. Збори швиденько закривають. На виході хтось торкає мене за лікоть. Обертаюся — незнайома жінка. Каже: «Я хочу вам подякувати. Це ви мене спонукали до мого маленького власного подвигу». Дивлюся і не розумію. «Я наважилася заплодувати. І зал підхопив інстинктивно...» Людський броунівський потік роз'єднав нас, і я так і не дізнався її ім'я.

Взагалі Рух виявився унікальним утворенням, яким ми не зуміли належно скористатися. Був створений на основі спільної ідеї, яку вголос і не проголошували, але всі — хай навіть по-різному — розуміли, що саме вона об'єднує дуже відмінних людей, як я тоді казав: «Від Степана Хмари до Івана Салія».

Сьогодні можна почути, що Рух виконав свою функцію, вичерпав себе і тому припинив існування. Але це не так! Коли ідея незалежності була реалізована, у кожної групи, що входила в Рух, з'явилися вже інші основи для об'єднання — не ідея, а інтерес. А ці інтереси виявилися часом дуже відмінними. І створити одну партію на їх основі стало неможливим. По-розумному і порядно було би проголосити досягнення спільної мети, що лежала в основі об'єднання, і дати можливість створити кілька партнерських одна до одної партій демократичного спрямування. Партій не ворожих (як чотири конкуруючих за першородство один з одним «рухів»), а спрямованих у політичний процес державотворення партій, які б розуміли, що інтереси їхні можуть відрізнятись, але основа, яку вони вибороли

спільно, лишається тією самою. Але не сталося, і розбиратися чому треба в спеціальному дослідженні...

А тепер про три Майдани. Як і Рух, це феномен суто український. Але не статичний, а по-живому рухливий і різний у своїх підставових проявах.

Спробуємо виокремити їхні пов'язані між собою видозміни.

1990-й рік. Революція на граніті. Студентське заперечення Радянського Союзу. Заперечення, спрямоване на зміну «дійових осіб» конаючого режиму, — фактично переддень проголошення незалежності. Вважаю, що важливо зрозуміти мотиви ідеологів цієї героїчної акції. Згадаймо, як підтримували прості люди студентів у ті холодні, але щасливі дні. Здавалося, всього можна досягти! А яким був заклик цієї молоді? Вони зверталися до дорослих: «Ми не можемо і не хочемо так жити. Будь ласка, змініть цю владу, нехай прийдуть порядні й кваліфіковані люди. Давайте не будувати „світле майбутнє“, а створювати нормальне життя. На вас наша надія».

2005-й рік. Помаранчева революція. Тепер уже дорослі зверталися до молоді: «Ми не можемо і не хочемо так жити. Беріть владу у свої руки. Ви здатні це зробити. Ви сильні достатньо, щоб змінити цей наскрізь прогнилий лад. На вас наша надія». Беручкі «професійні» політики тут-таки швиденько оголосили, що це вони вивели людей на Майдан. І це було початком неправди — бо то люди вивели на Майдан їх!

2013-й рік. Революція гідності. Молодь просто усвідомила необхідність самим усе змінювати, нікого не питаючи. Вона нічого не просила, вона нічого не обіцяла. Вона разом зі своїми батьками відстоювала свою правду, свою гідність. Ціною життя Небесної сотні. А потім вона пішла на війну. Свою війну! І вона

переможе. Обов'язково переможе. Не заважайте їй. Повірте! Відступіться! Минуло сто років, відколи такі самі хлопчачі вийшли під Крути і загинули як герої. Але вони заклали підвалини майбутньої звितяги. За цей час природа нейтралізувала популяційні ознаки, нехарактерні для українського генотипу. Вона дає нам шанс. Вірю, що ми ним скористаємося.

В'ячеслав Брюховецький

В'ячеслав Брюховецький народився 1947 року у Владикавказі. Коли йому було кілька тижнів, батьки, діти «ворогів народу», повернулися в Україну. Дитинство провів у Черкасах. Закінчив Смілянський технікум харчової промисловості. Працював на машинобудівних заводах у Смілі, Одесі, Черкасах. Служив у армії — в ракетних військах під Первомайськом. Закінчив факультет журналістики Київського університету. У 1973–1976 роках працював у газеті «Літературна Україна». Після закінчення аспірантури у 1980 році захистив кандидатську дисертацію з бібліотекознавства в Ленінграді. У 1980–1991 рр. Працював в Інституті літератури ім. Т. Шевченка, де 1986 року захистив докторську дисертацію в галузі теорії літератури. Автор більше десяти книжок (серед них монографії про Миколу Зерова, Ліну Костенко та Віктора Петрова) і чотирьохсот статей. Один із засновників Народного Руху України. У 1989–1990 роках викладав у Ратгерському університеті (США) та в Манітобському університеті (Канада). Із 16 листопада 1991 року — ректор, президент, почесний президент Національного університету «Киево-Могилянська академія». Член Ініціативної групи «Перше грудня».